

Ritter Noémi:¹ Mohamed Murszi és az egyiptomi rendszerváltoztatási kísérlet kudarca

Vezetői összefoglaló

- Mohamed Murszi (1951-2019), a Muzulmán Testvérek mérsékelt iszlamista mozgalma képviselve az iszlám színezetű demokratikus Egyiptom megteremtésének ígéretével indult a választáson, majd került hatalomra 2012-ben – de alig egy évig töltötte be az elnöki posztot, amikor a fennálló katonai-kormányzati kötelékek fellazításának kísérlete és hatalomcentralizációs törekvései nyomán a hadsereg elmozdította a hatalomból. Az ország történelmében egyedülálló demokratizációs kísérlet kudarca több tanulsággal is szolgál számunkra:
- (1) Az alkotmányozási folyamat, amely demokratikus berendezkedést próbált kialakítani, alapvetően sértette a hagyományos katonai-kormányzati erőközpontok, a rendvédelmi szervek érdekeit. A Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa az új alkotmány felett álló erőként tudta megőrizni pozícióit, alásva a tényleges átalakulást.
- (2) A Szabadság és Igazságosság Pártja nem tudott egyensúlyt teremteni a reformista csoportok megjelenésével hirtelen valóban plurálissá változott politikai térben, és nem tudott túllépni a hadsereggel és a régi kormányzattal szembeni ellenzéki attitűdjén sem, így bár kormányzó erővé vált, de 2012-re elszigetelődött a politikai rendszerben.
- (3) A romló gazdasági helyzet tetézte a társadalmi-politikai feszültséget és aláasta Murszi hatalmának tömegbázisát, politikai legitimitását.
- (5) Az iszlamista rendszerváltás kudarca teret engedett egy a hadseregből kinövő, a korábbinál is elnyomóbb vezetés (Abdel Fattáh esz-Szíszi) hatalomhoz jutásának.

2019. június 17-én bírósági meghallgatása közben rosszul lett, majd meghalt Mohamed Murszi, korábbi egyiptomi elnök, aki 2013 óta volt börtönben – többszörös bírósági eljárás folyt ellene, halála előtt pedig éppen kémkedés vádjával állt a törvényszék előtt.² Mohamed Murszi 2012–2013-ban, alig egy évig töltötte be Egyiptom elnöki posztját, hatalomra kerülésével és bukásával mégis beírta magát Egyiptom történelmébe azáltal, hogy az iszlám színezetű demokratikus Egyiptom megteremtésének ígéretével indult a választásokon és került hatalomra. Beiktatását követő döntései nyomán egy központosított, iszlamista rendszer kiépítése körvonalazódott, ami az elnöki székből történő elmozdításához, bebörtönzéséhez és az egyiptomi rendszerváltoztatási kísérlet bukásához vezetett. Az elemzés összegzi a Hoszni Mubarak bukását követő, 2011-es egyiptomi átmeneti időszak főbb eseményeit és Mohamed Murszi kormányzásának egy évét, valamint vizsgálja a politikai kudarc okait. A bukás nem kizárólag Murszi hibás helyzetfelismerésének és politikai döntéseinek eredménye volt, a tragikus végkifejlethez hozzájárultak az egyiptomi politikai rendszer sajátosságai és a Muzulmán Testvérek politikai, szervezeti és ideológiai rugalmatlansága is.

Az átmenet nehézségei és Mohamed Murszi rövid elnöksége

2011-ben az egyiptomi tömegmegmozdulások következményeként lemondott a 30 évig hatalmon lévő Hoszni Mubarak elnök, ezzel egy rövid időre felvillant a rendszerváltoztatás lehetősége a Nílus menti országban. Mohamed Murszi hatalomra kerülése több szempontból is kivételes pillanat volt az Egyiptomi Arab Köztársaság történelmében, mivel az ország első és eddig egyetlen valóban demokratikus keretek között megválasztott vezetője foglalta el hivatalát. Az 1952-es katonai hatalomátvételt

¹ Ritter Noémi (ritter.noemi@uni-nke.hu) a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájának doktorandusz hallgatója, az NKE EJKK SVKI munkatársa.

² [Egypt's former president Mohamed Morsi dies in court](https://www.al-arabiya.com), [online], 2019. 06. 17. Forrás: Al-Arabiya.com [2019. 06. 18.]

óta Egyiptomnak kizárólag katonai múlttal rendelkező elnökei voltak, ezt a hagyományt is megtörte a 2012-ben megválasztott új elnök, aki az első katonai múlttal nem rendelkező vezetője lett az országnak. Mindezek mellett Mohamed Murszi – a korábbi és jelenlegi kormányzat által évtizedekig illegálisba kényszerített legfőbb ellenzéki mozgalom – a Muzulmán Testvérek egyiptomi szervezetéből kinövő Szabadság és Igazságosság Párt jelöltjeként lépett az államfői hivatalba. A helyzet adta kivételességén túl, Murszi elnökként nem tudott élni a változás adta lehetőséggel. Már az átmenet időszakában kiéleződő belpolitikai ellentétek idején láthatóvá vált, hogy a rövidtávú politikai előnyyszerzésen túl nem volt olyan hosszútávú stratégiája sem a Muzulmán Testvéreknek, sem Murszinak, ami alapot teremthet egy működőképes új politikai berendezkedés felépítéséhez.

Mubárak bukása után a 6 hónaposra tervezett egyiptomi átmenet közel másfél évig elhúzódó időszakát az ideiglenes kormányzati szerepet betöltő Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa (FELT) és a Muzulmán Testvérek közötti hatalmi pozícióharc jellemezte. A modern Egyiptomot megteremtő politikai rendszerhez és politikai kultúrához, valamint a gazdasághoz is szervesen kötődő hadsereg nem szándékozott lemondani az előjogairól, a háttérből előlépve átvette az ország irányítását. A FELT ideiglenes kormányzati testületként feloszlatta a parlamentet, felfüggesztette az alkotmányt, majd meghatározta az átmenet menetrendjét.

A FELT 2011. február – 2012. június között született rendelkezéseivel saját pozícióját erősítette, amiben a politikai intézmények feletti befolyása is támogatta. Az átmenet politikai lépései megkérdőjelezték a valós demokratikus fordulatot, előrevetítve, hogy ténylegesen nem zajlik rendszerváltoztatás.

Az 1971 óta hatályban lévő alkotmány felfüggesztését követően az ideiglenes időszaknak keretet adó, módosított alaptörvény elfogadásáról 2012 márciusában népszavazás döntött. Azonban ez megszavazott formájában hatályba sem lépett, mert az elkapkodott kidolgozás miatt nem rendelkezett a FELT működésének legitimitásáról. A hiányosságot a FELT egy alkotmányos rendelettel küszöbölte ki.³ Az új alkotmány további módosításai már népszavazás nélkül léptek életbe. Az ideiglenes alaptörvény a FELT 19 tagú testületének, Mohamed Tantávi tábornok elnökletével széles jogköröket biztosított: a Nemzetvédelmi Tanácsnak nevezett testület törvényhozóként funkcionált, összehívhatta és feloszlathatta a parlament két házát, kiírhatta és elhalaszthatta a választásokat, felhatalmazást adhatott államfői teendők ellátására és kinevezhette a kormány tagjait. A dokumentum tartalmazta az átmenet lépéseit, ennek értelmében a törvényhozás két házának megválasztását követően, 6 hónapon belül a két ház együttes ülésén kellett megválasztani a 100 tagú alkotmányozó gyűlést, amely ezt követően 6 hónapon belül alkotmánytervezetet készített, amit 15 napon belül népszavazás hagyott jóvá.⁴ Kompromisszumos hajlandóságra utalt, hogy a pártalapításról szóló cikket úgy módosította, hogy az iszlamista csoportok is alapíthassanak politikai pártot. Az alkotmányozó gyűlés tagjainak jelöléséről azonban nem rendelkezett, ezzel nyitva hagyva a lehetőséget, hogy a FELT számára kedvezőtlen parlamenti túlsúly esetén is befolyásolni tudja az alkotmányozó gyűlés összetételét.

A parlamenti választásokat megelőző időszakban a Muzulmán Testvérek, valamint a Szabadság és Igazságosság Pártja is próbálták távol tartani maguktól az iszlamizációs törekvések látszatát és együttműködőnek mutatkoztak. Ezt erősítette, hogy a választásokon a Demokratikus Szövetség elnevezésű pártkoalícióval indítottak közös listát, és bár szövetségeseik többségében iszlám színezetű pártok voltak, egy centralista és egy nasszerista párt is csatlakozott hozzájuk.⁵ A 2011. november – 2012. február között megtartott parlamenti választáson került sor az egyiptomi törvényhozás két házának megválasztására: az alsóház, vagyis a Népi Gyűlés tagjairól három fordulóban, míg a felsőház tagjairól két fordulóban szavaztak.⁶ A választáson 41 regisztrált párt indult, ebből

³ GAZDIK Gyula: *Fejezetek Egyiptom modernkori történetéből, 1805-2013* Budapest, 2017, Dialóg Campus Kiadó, 149.

⁴ Uo. 149-150.

⁵ A Demokratikus Szövetségben résztvevő pártok: Szabadság és Igazságosság Pártja, Iszlamista Munkás Párt, Egyiptomi Arab Szocialista Párt, Reform és Megújulás Párt, Holnap Forradalma Párt (*Hizb Ghad el-Tavra*), Büszkeség Párt (*al-Karama*). Forrás: [Map of Egypt Political Parties](#), [online], 2012. 01. 17. Forrás: [europarl.europa.eu](#) [2019. 06. 18.]

⁶ Az egyiptomi parlament 678 tagját választották a 2011-2012-es parlamenti választások alkalmával. A kétkamarás parlament alsó házában, a Népi Gyűlésnek 498 tagjára három fordulóban szavaztak, minden fordulóban 9 kormányzóságban zajlottak a választások. A parlament felsőháza, a Súra Tanács 180 tagjáról két fordulóban szavaztak. A választott tagok mellett az alsóházba 10 tagot, a

36 Mubarak megbuktatását követően jött létre. A pártok nagyszámú indulása és a gyors átmenet elsősorban a két jelentős politikai erőcentrumnak kedvezett, a Muzulmán Testvéreknek és a FELT támogatását élvező korábbi elitnek.⁷ A tömegmegmozdulásokat szervező ifjúsági erőkből épülő pártoknak nem volt elég idejük széleskörű társadalmi ismertséget és támogatást szerezni, ahogy a konzervatívabb iszlamista pártoknak is hátrányt jelentett a gyors átmenet, amit pártszövetségek létrehozásával próbáltak kompenzálni. A már említett Demokratikus Szövetség mellett további három pártkoalíció alakult, a többségében szalafita csoportokat összefogó Iszlamista Szövetség, a liberális szerveződésekből az Egyiptomi Blokk, valamint a baloldali és középpártok összefogásából született szerveződés a Forradalom Folytatódik elnevezéssel. A forradalmat szervező fiatalokat tömörítő pártok az utóbbi két pártszövetségbe vettek részt.

A parlamenti választások nagyarányú iszlamista győzelmet hoztak, az alsóházban a Szabadság és Igazságosság Párt vezetett koalíció a szavazatok 47%-át nyerte el, míg a legnagyobb szalafita csoportosulás az Iszlamista Szövetség élén a Fény pártja az alsóházi parlamenti helyek 25%-át szerezte meg.⁸ 2012. februárban befejeződött az egyiptomi parlament felső házában, a Súra Tanács tagjainak megválasztása is, és ezzel tovább növekedett a Muzulmán Testvérek pártjának és szövetségeseinek parlamenti befolyása, ugyanis a felsőházi képviselői helyek 58%-át szereztek meg.⁹ Az egyiptomi törvényhozásban megjelenő iszlamista túlsúly azt is jelentette, hogy az alkotmányozás folyamatában is az iszlamista dominancia érvényesült.

A hadseregnek szembeülnie kellett azzal, hogy taktikai hibát vétett azzal, hogy az alkotmányozás nem az első sarokpontja volt az átmenetnek, ezért ezt a hibát az intézményi és törvényhozói befolyásával próbálta kijavítani. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság a választásokat követően alkotmányellenesnek minősítette a választási törvényt, arra hivatkozva, hogy az sérti az alkotmányos egyenlőség elvét. A megválasztott parlament felfüggesztéséről 2012 júniusában a Legfelsőbb Alkotmánybíróság döntött. Az iszlamista többségű parlament felfüggesztése körüli viták közben a Szabadság és Igazságosság Pártja bejelentette, hogy korábbi ígéretével ellentétben mégis állít jelöltet az elnökválasztáson. Mindennek ellensúlyozására az egyiptomi iszlamizáció féken tartására hivatkozva a FELT közzétette az alkotmány feletti elveket, vagyis azokat a kitételeket, amelyek az új, még meg sem írt alkotmányon felül is érvényesek. A civil (azaz a katonai befolyástól mentes) állam megteremtésének hangoztatása mellett ez a dokumentum gyakorlatilag a FELT alkotmányos bebetonozását is tartalmazta: biztosította befolyásos szerepét a Nemzetvédelmi Tanácson keresztül, ugyanis a testület hatáskörébe sorolt minden olyan ügyet, ami az ország védelmével és biztonságával kapcsolatos; a védelmi költségvetés elfogadása is e testület jogkörébe tartozott; valamint minden olyan törvényt, ami a fegyveres erőkkel és a honvédelemmel kapcsolatos, jóvá kellett hagynia.¹⁰ A fegyveres erőket az alkotmányos rend védelmezőjeként nevesítette.

Erre a lépésre azután került sor, hogy lezajlott az egyiptomi elnökválasztás első fordulója, ahol a Muzulmán Testvérek jelöltje, Mohamed Murszi, és a hadsereg támogatását élvező korábbi miniszterelnök Ahmed Safik maradt versenyben a második fordulóban.¹¹ Murszi elnök közel 4%-os különbséggel (körülbelül 880 ezer szavazat) nyerte meg az elnökválasztást, vagyis 13,2 millió szavazatot szerzett, míg ellenfele Ahmed Safik 12,3 milliót.¹² Az átmenet a parlament feloszlása miatt nem a tervezett ütemben zajlott, az egyre erősödő politikai

felsőházba 90 tagot az elnök, illetve az elnöki jogkörrel felruházott szervezet jelöl ki. Lásd bővebben: [Final Report of the Carter Center Mission to Witness the 2011-2012 Parliamentary Election in Egypt](#), [online], Forrás: cartercenter.org [2019. 06. 18.]

⁷ [Map of Egypt Political Parties](#), [online], 2012. 01. 17. Forrás: europarl.europa.eu [2019. 06. 18.]

⁸ GAZDIK, i.m., 172.

⁹ Uo., 175.

¹⁰ Tamir MOUSTAFA: [Drafting Egypt's Constitution: Can a New Legal Framework Revive a Flawed Transition?](#) [online], 2012. március Forrás: constitutionnet.com [2019. 06. 18.]

¹¹ Ahmed Safik Mubarak elnökségének idején (2002-2011) miniszteri tisztséget töltött be, majd 2011-ben Egyiptom miniszterelnöke volt.

¹² Lásd bővebben: [Presidential Election in Egypt – Final Report, May-June 2012](#), [online], 2012 június, Forrás: cartercenter.org, [2019. 06. 18.]

szembenállás és társadalmi megosztottság, az erőszakba torkolló országos tüntetések, az egyre mélyülő gazdasági problémák nem a gyors konszolidáció irányába mutattak.

Mohamed Murszi a beiktatását követően a parlament működésének felfüggesztését hatályon kívül helyezte, azonban ezt a rendelkezését a Legfelsőbb Alkotmánybíróság semmisnek ítélte. 2012 augusztusában megkezdte a titkosszolgálatok és rendvédelmi szervek átszervezését. Tantávi tábornoknak alelnöki posztot ajánlott, aki ezt visszautasította; majd Murszi nyugdíjazta őt, de felkérte tanácsadónak. A vezérkari főnököt, a három haderőnem parancsnokait, valamint a hírszerzés vezetőjét is nyugdíjazással távolította el a posztról. Az igazságszolgáltatás területén leváltotta a legfőbb ügyészt. A kormány tagjainak kijelölésekor a védelmi és hadiipari miniszteri posztra Abdel Fattáh esz-Sziszit jelölte.

A 2012 novemberében az elnök által kiadott alkotmányos deklaráció egyértelműen azt jelezte, hogy Murszi a teljes hatalomkoncentráció irányába mozdul el. A deklaráció minden, 2012. június 30-a után született elnöki rendeletet kötelező érvényűvé tett és megtámadhatatlannak nyilvánított. A rendelkezés lehetővé tette, hogy az elnök minden szükséges intézkedést megtegyen, amennyiben úgy ítéli, hogy a forradalmat vagy a nemzeti egységet fenyegetik, vagyis korlátlan hatalommal ruházta fel az elnököt.¹³ Ez a diktatórikus lépés országos tüntetésekhez vezetett, a rendvédelmi erők erőszakos fellépésének számos áldozata is volt. Végül Murszi visszavonta a deklarációt.

Eközben az alkotmányozás folyamata is társadalmi elégedetlenséghez vezetett. Az alkotmányozó gyűlésen belüli kompromisszumképtelenség a szekuláris csoportok távolmaradásához vezetett, a születő tervezet nem széleskörű konszenzuson nyugodott. A kisebbségi csoportok védelmét, a nemek közötti egyenlőséget, a sajtószabadság védelmét nem biztosították megfelelő alkotmányos garanciák. Az új alkotmányról 2012 decemberében tartottak népszavazást, ahol ugyan elfogadták az új alaptörvényt, de az alacsony részvétel (32,86 %) a társadalmi kiábrándultságot tükrözte.¹⁴ A Murszi megválasztásakor meghirdetett 100 napos programból szinte semmi nem valósult meg.¹⁵ A közbiztonság javítása helyett tömegek tüntettek az utcákon, a kenyér és a benzin árának konszolidációja helyett az ország a gazdasági összeomlás szélére került. 2012 novemberében megkötötték ugyan a szerződést a Nemzetközi Valutaalappal, de a belső feszültségek miatt a hitel folyósítása nem kezdődött meg.¹⁶ Az elégedetlenség és a megosztottság egyre nőtt a társadalomban, és a forradalomban is aktív szerepet vállaló fiatalok egy csoportja létrehozta a Tamarrod (Lázadj!) mozgalmat, amely aláírásgyűjtésbe kezdett egy előrehozott elnökválasztás megtartásához, amit közel 22 millióan írtak alá. Murszi társadalmi támogatottsága láthatóan visszaesett, és 2013 januárjától állandósultak az elnök ellenes tüntetések. Ekkor a hadsereg nyomására hajlott volna rá, hogy tárgyalásokba kezdjen az ellenzékiekkel, ígéretet tett egy új független, minden politikai erőt magában foglaló alkotmányozó bizottság felállítására, de nem egyezett bele az előrehozott elnökválasztásba. A hadsereg végül ultimátumot adott az elnöknek,¹⁷ majd 2013. július 3-án, a határidő lejártát követően elmozdították a hivatalából. Az átgondolatlan és elkapkodott politikai lépések magyarázzák Mohamed Murszi szerepét a rendszerváltoztatás kudarcában, azonban ehhez az elnök személyes felelőssége mellett más tényezők is hozzájárultak.

¹³ Hafez GHANEM: [Egypt's Difficult Transition: Options for the International Community](#), [online], 2016. július. Forrás: brooking.edu [2019. 06. 18.]

¹⁴ Lásd bővebben: [Egypt: December 2012 Constitutional referendum results](#), [online], 2012. 12. 22., Forrás: eisa.org.za, [2019. 06. 18.]

¹⁵ Murszi politikai programja a Reneszánsz projekt megvalósítása volt, aminek fókuszában elsősorban a gazdaság élénkítése állt, külföldi tőke bevonásával. Hivatalba lépésekor súlyos társadalmi és gazdasági problémákkal kellett megküzdenie, erre dolgozta ki a 100 napos programot. Erről bővebben lásd: [The 100-Day Program and the „MorsiMeter”: Egyptian Discourse on the Social Networks](#). [online], 2012. 10. 24., Forrás: inss.gov.br [2019. 06. 18.]

¹⁶ [IMF Reaches Staff-Level Agreement with Egypt on a US\\$4.8 Billion Stand-By Arrangement](#). [online], 2012. 11. 20. Forrás: imf.org [2019. 06. 18.]

¹⁷ [Egypt's Morsi: The Final Hours](#). [online], 2019. 03. 19. Forrás: aljazeera.com [2019. 06. 18.]

Az állam és a Muzulmán Testvérek kapcsolata

Az egész rendszerváltoztatási kísérletet meghatározta az egyiptomi állam, a hozzá szorosan kötődő hadsereg és a Muzulmán Testvérek szervezete között évtizedek óta fennálló ellentét. Két olyan erőcentrumnak kellett volna együttműködni a sikeres átmenethez, amelyek eddig egymással éles ellentétben határozták meg önmagukat. Az 1954-ben létrejött egyiptomi állami berendezkedés modern nyugati típusú intézményrendszer kereteiben működik, a nasszeri állam a nacionalizmus és szocializmus kevert ideológiájára épült. A Muzulmán Testvérek szervezete 1928-as megalakulásakor a nyugati befolyás és nyugati típusú modernizáció alternatívájaként az iszlám gyökerekhez való visszatérést hirdette, egy iszlám jogra épülő állam és társadalom megteremtése volt a célja. Nasszer és a Szabad Tisztek, a mozgalom társadalmi támogatottságára tekintettel kezdetben együttműködtek a szervezettel, hiszen közös érdek volt az idegen hatalom és az azt kiszolgáló uralkodó eltávolítása, de a vallás politikai szerepéből fakadó nézetkülönbségek miatt a szervezet gyorsan szembekerült a független Egyiptomot megteremtő hadsereggel, majd az abból eredeztethető államszervezettel. A Nasszer elleni 1954-es merényletkísérlet miatt betiltották a Muzulmán Testvérek működését, majd 1966-ban a merénylet megszervezése miatt kivégezték a szervezet egyik fő ideológusát Szaíd Kutbot.¹⁸

Anvar Szadát elnök modernizációs törekvéseinek keretében megengedőbb volt az iszlamista szervezettel, bebörtönzött tagjai közül sokaknak amnesztiát adott, de továbbra is tiltott volt a szervezet működése. Az Izraellel kötött békemegállapodást követően egy a Muzulmán Testvérekhez köthető iszlamista csoport követte el a Szadát elnök halálát okozó merényletet 1981-ben.¹⁹ Ez felhatalmazást adott Szadát elnök utódjának, Hoszni Mubárák elnöknek a szükségállapot bevezetésére, ami Mubárák elnök három évtizedes regnálása alatt végig érvényben volt, megkönnyítve a politikai ellenfelekkel történő leszámolást.

A Muzulmán Testvérek tagjai elleni fellépéshez hozzájárult az is, hogy 2001 után Egyiptom az Egyesült Államok szövetségeseként aktív szerepet vállalt a terrorizmus elleni küzdelemben, ami elsősorban az Egyiptom területén tevékenykedő iszlamista csoportokkal szembeni fellépésben mutatkozott meg. Továbbá az állami propagandának is szerves részét képezte az iszlám terrorizmus fenyegetésének hangoztatása, és terrorizmus vádjával vagy államellenes cselekményekre hivatkozva a szervezet számtalan tagja került börtönbe. A megalakulását követően terrorszervezetnek nyilvánított Muzulmán Testvérek az átmenet időszakára mérsékelt iszlamista szervezetté vált Egyiptomban, azonban a múltban elkövetett számtalan erőszakos cselekmény állami vezetők, intézmények, katonai létesítmények, valamint civilek és kisebbségi csoportok ellen, valós alapot teremtett arra, hogy az állam lehetséges biztonsági fenyegetésként hivatkozzon rá évtizedeken át. Ehhez hozzájárul az is, hogy a Muzulmán Testvérek által teremtett ideológiai alapokra hivatkozva máig számtalan terrorista szervezet jön létre.

A szervezet ideológiájából eredeztethető erőszakos fellépés mellett azonban a 2000-es években nagyobb veszélyt jelentett az államra a Muzulmán Testvérek jelentős társadalmi támogatottsága, ami aktív szociális szerepvállalásukból fakadt. Ennek látható jele volt a 2005-ös egyiptomi parlamenti választás eredménye, amikor függetlenként induló jelöltjeik a parlament alsó házában a helyek 20%-át szerezték meg.²⁰ A Mubárák kormányzat ezt követően, 2007 márciusában úgy módosította az alkotmányt, hogy megnehezítse a Muzulmán Testvérek

¹⁸ Szaíd Kutb (1906-1966) az iszlám egyik meghatározó ideológusa volt. A politikai iszlám tanait *Mérföldkövek* című művében írta meg. Az ebben megfogalmazott elveket máig számtalan radikális szalafita terroristacsoport követi. Nézetei elutasítják a nyugati modernizációt, az Isten szuverenitását hirdeti, szerinte az ember alkotta törvények elveszik Isten szuverenitását, csak az isteni törvényeket követve jöhet létre egy valódi iszlám állam és társadalom. Művében megjelenik a dzsihárad erőszakos értelmezése az elnyomó rezsimmel szembeni fellépés kapcsán.

¹⁹ Anvar Szadát elnököt 1981-ben a Jom kippur háború évfordulóján tartott ünnepségen az Egyiptomi Iszlám Dzsihád nevű szervezet tagjai lötték le.

²⁰ GAZDIK Gyula: [Egyiptomi parlamenti választások: előzmények, eredmények, jövőbeni kérdőjelek](#). [online], *ZMNE SVKI Elemzés*, 2011/1., Forrás: svkk.uni-nke.hu [2019. 06. 18.]

bejutását a következő választásokon, és rendszerellenes szervezkedésre hivatkozva számos vezetőjüket bebörtönözték.²¹ A történelmi előzmények ismeretében az ellentét az állam és a Muzulmán Testvérek között ideológiailag és politikailag is feloldhatatlan volt, a két erő kölcsönös bizalmatlansága lehetetlenné tette a hatékony együttműködést a forradalmat követő időszakban. Kérdéses, hogy az együttműködés vagy a demokratikus átmenet valódi célként felmerült-e a felekben, tekintettel a történelmi szembenállásra és arra, hogy a demokratikus kormányzás gyakorlata mindvégig távol állt az egyiptomi politikai gyakorlattól az elmúlt 60 évben?

Az ideológiai és politikai ellentétek mellett a Muzulmán Testvérek nem jól mérték fel az állami intézményrendszer sajátosságaiból fakadó korlátokat. A több mint 60 éve fennálló rendszerben a hatalmi ágak szoros összefonódásban működtek, az állam és a politikai–katonai vezetők klientúrája jelentős gazdasági befolyásra tett szert. A hadsereg az államon belüli államként, önálló gazdasági érdekeltségekkel rendelkezett. A politikai elit a társadalomtól elkülönülve létezett, a hatalom nem a társadalmi elfogadottságon nyugodott, hanem az államapparátus lojalitásán és az erőszakos szervezetek támogatásán. A 2011–2013 közötti időszakban lezajlott politikai játszmák elsődlegesen az intézményrendszer feletti kontroll megtartására, avagy megszerzésére irányultak. A Muzulmán Testvérek nem ismerték fel azt, hogy nem tudják saját fegyverével legyőzni a rendszert, mert ehhez nem voltak meg a megfelelő eszközei; valamint fel kellett volna adni az ellenzéki attitűdöt a hadsereggel szemben, mert az erőszakos szervezetek támogatása nélkül nincs realitása egy stabil rendszer megteremtésének Egyiptomban – ahogy ez 2013-ra látóvá is vált.

A Muzulmán Testvérek társadalmi támogatottságukra alapozták a rendszerük legitimitását, azonban szélesebb társadalmi körökben nem törekedtek konszenzusra. Saját támogatóik támogatása csak a hatalomba jutáshoz volt elégséges, azonban nem jelentett olyan kapcsolatrendszert vagy gazdasági befolyást, amivel stabilizálni tudták volna a megszerzett előnyt. Támogatói bázisának tömegét a vidéki szegényebb lakosság adta, azonban a 2011–2013 között egyre súlyosbodó gazdasági nehézségek miatt számolni lehetett azzal, hogy jelentős gazdasági változások nélkül hosszútávon nem tudják megtartani a legitimitációjukat biztosító tömegbázist.²²

Az intézményrendszer átalakításakor Murszi leváltotta a fegyveres erők, a titkosszolgálatok és a rendvédelmi szervek vezetőit, de ez nem volt elegendő ahhoz, hogy elnyerje ezen intézmények támogatását. Miközben az erőszakos szervezetek feletti ellenőrzés gyakorlása minden kormányzat működésének alapvető feltétele, az egyiptomi politikai rendszerben ez még markánsabban van jelen.²³ A Muzulmán Testvérek rövid kormányzása alatt tapasztalt rugalmatlanságot a szervezet struktúrájában, ideológiájában és politikai céljaiban is hordozza. A kompromisszumkészség hiánya miatt viszont nemcsak a rendszerváltoztatás, de a rezsimváltás lehetőségét is elvesztették.

A Muzulmán Testvérek politikai elképzeléseinek kiforratlansága

Az 1990-es években a Muzulmán Testvérek fiatalabb reformista tagjai vetették fel, hogy egy mérsékeltebb és toleránsabb értelmezési keretben kellene újragondolni az iszlám politikai ideológiát és államszervezést, mert ezzel növelni tudná a mozgalom támogatóinak körét Egyiptom szekuláris és kormányzati köreiben. Felmerült az is, hogy a szervezet politikai szárnyát erősíteni kellene, de a szervezett politikai erőként való fellépés felé elmozdulást sem az egyiptomi politikai rendszer nem tette lehetővé, sem a szervezet konzervatív csoportjai nem támogatták, arra hivatkozva, hogy az iszlám nem támogatja a pártosodást.

²¹ [Islamic Democrats?](#) [online], 2007. 04. 29. Forrás: nytimes.com [2019. 06. 18.]

²² Ashraf AL-SHERIF: [The Egyptian Muslim Brotherhood's Failures](#). [online], 2014. július, Forrás: carnegieendowment.org [2019. 06. 18.]

²³ [Egypt president Mohamed Morsi forces top generals to retire](#), [online], 2012. 08. 12. Forrás: theguardian.com [2019. 06. 18.]

Ugyan a 2007-es politikai platform csak egy idea volt, de reálisan tükrözte az iszlám és a demokrácia összeegyeztethetőségének nehézségeit. Az itt megjelenő szervezeten belüli nézetkülönbségek és ideológiai korlátok rávilágítottak a Muzulmán Testvérek politikai célkitűzésének következetlenségére, ami Murszi elnökségének gyakorlatában is megmutatkozott.

A 2011-ben megalakult Szabadság és Igazságosság Párt programjának alapját a 2005-ös reformelképzelések és a 2007-es politikai platform ötvözte képezte, de az utóbbi vitatott rendelkezéseit már nem tartalmazta. Az így kialakított államszervezési elképzelés szerint alkotmányos demokrácia biztosítja az állami kereteket, a köztársasági államforma megtartása mellett parlamentáris politikai berendezkedést felvázolva, melyben az elnöknek szimbolikus szerepe van, a törvényhozó testületet pedig az állampolgárok választják. A politikai platformban ez annyiban módosult, hogy a fokozatosság elvének figyelembe vételével az átmenet időszakában egy félelnöki rendszert láttak megvalósíthatónak.³¹ A liberális elveket tükrözte a hatalmi ágak szétválasztása és egymást ellensúlyozó szerepe. Az állampolgári, politikai és alapvető szabadságjogok garanciái is a dokumentum részét képezték. A párt programjában megjelenő reform nézetek reflektáltak a Mubarakot megbuktató tömegdemonstrációkon kinyilvánított társadalmi igényekre, a programban leírtak elsősorban a Muzulmán Testvérek támogatói bázisának növelését szolgálták.

Murszi elnökségének gyakorlatából azonban az látszott, hogy a tényleges megvalósításhoz szükséges stratégia nem volt mögötte, és tekintettel a párt vezetésében többséget képviselő pragmatista szárnyra, nem tudott túllépni a régi rendszer keretein, amiben ellenzékiként évtizedek alatt szocializálódott. A programjukban megfogalmazott demokratikus elvek megvalósításában nem volt gyakorlatuk sem szervezeti, sem politikai szinten. A hatalmi túlsúly megszerzését követően a mérsékelt, liberális irányultságot elkapkodott centralizáció követte, amire egyfelől magyarázattal szolgáltak a korábbi tapasztalatok, vagyis az azonnali elnyomó fellépés a korábbi rendszer részéről minden olyan esetben, amikor a szervezet politikai erősödését érezte. Ezt a félelmet erősítették az ideiglenes kormány lépései is az átmeneti időszakban. Másrészt a szervezet belső működéséhez és az iszlám ideológiájából eredeztetett állami berendezkedéshez is sokkal közelebb állt a Murszi által létrehozott központosított rendszer.

A párt vezetése rosszul értelmezte a választás valódi üzenetét, ami nem az iszlamista színezet erősítésének támogatását jelentette, hanem elsősorban annak az alternatívának szólt, ami a korábbi politikai elit hatalomba való visszatérésének megakadályozását és a status quo lebontásának ígérését hordozta. Az elnökválasztáson érzékelt alacsony részvétel és a két jelölt által szerzett szavazatok száma közötti minimális, 4%-os különbség azt tükrözte, hogy a Muzulmán Testvérek hatalomátvételétől legalább annyian tartottak, mint amennyien támogatták. Ezt erősítette, hogy a liberális és reformista csoportok háttérbe szorulása miatt tapasztalt politikai apátia következtében a választásoktól sokan, akik szintén nem feltétlenül az iszlám erőt preferálták, távol maradtak. Ennek fényében megkérdőjelezhető Murszi rendszerének társadalmi legitimitációra való hivatkozása.

Az alkotmányozás folyamatában az ellenzéki oldalt erősítő csoportok növekvő száma, majd a különböző csoportok alkotmányozással szembeni bojkottja egyértelműen jelezte, hogy nem széles társadalmi konszenzusra alapuló alkotmány kidolgozása zajlott. A Szabadság és Igazságosság Pártja nem tudott egyensúlyt teremteni a reformista csoportok megjelenésével hirtelen valóban plurálissá változott politikai térben, és nem tudott túllépni a hadsereggel és a régi kormányzattal szembeni ellenzéki attitűdjén sem, így bár kormányzó erővé vált, de elszigetelődött a politikai rendszerben. Az elnök korlátlan hatalmát deklaráló 2012. novemberi elnöki rendelkezés után már nem volt visszafordítható Murszi bukása. A tömegtüntetések és az előrehozott elnökválasztás kiírására irányuló népszavazási kezdeményezés a társadalmi legitimitáció elvesztését bizonyította, alapot adva a hadseregnek, hogy a társadalom védelmezőjeként fellépve eltávolítsa az elnököt a hatalomból.

A párt megalakulását megelőzően a pártszerveződés felé tett lépések folyamatában tapasztalt következetlenség és belső ellentmondások leképeződtek a Szabadság és Igazságosság Pártjának politikai gyakorlatában, ugyanis a liberális politikai törekvésekkel a párt tagjai valójában nem tudtak azonosulni. A konzervatív irányultság és ideológiai kötöttség meghatározó volt a párt erősen hierarchikus vezetésében, és ez a gyakorlat valósult

³¹ GAZDIK: Fejezetek Egyiptom modern kori történelméből..., 162.

Stratégiai Védelmi Kutatóintézet

ELEMZÉSEK 2019/17

meg a kormányzásukban is. A hatalomra kerülésükkor váratlanul megszerzett túlsúly miatt nem voltak rákényszerítve arra, hogy ténylegesen együttműködésre törekedjenek, pedig ez hosszútávon inkább szolgálta volna az érdekeiket. Az iszlamista rendszerváltás kudarcra teret engedett egy a hadseregből kinövő, a korábbinál is elnyomóbb vezetés hatalomhoz jutásának.

Az „SVKK Elemzések” 2003 óta a kutatóintézet munkatársainak tematikus szakpolitikai elemzéseit megjelentető időszakos kiadvány, melyben a szerzők független kutatói álláspontjukat közlik.

Az NKE Eötvös József Kutatóközpontjának Stratégiai Védelmi Kutatóintézete független szakpolitikai kutatóintézet, a kiadványaiban megjelenő elemzések, álláspontok, vélemények nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség vagy a kiadó véleményét. Az elemzésben foglalt információk, adatok, megállapítások tájékoztatás céljából készültek.

Kiadó: NKE Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet

Szerkesztés és tördelés:
Csiki Varga Tamás, Tálás Péter

A kiadó elérhetősége:

1581 Budapest, Pf. 15.

Tel: 00 36 1 432-90-92

E-mail: svkk@uni-nke.hu

2019 – : NKE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4862)

2012–2019: NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4862)
2011–2012: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)
2007–2011: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4854)
2003–2007: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)

© Ritter Noémi, 2019

© NKE Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, 2019